

سیری بر مفهوم سرمایه اجتماعی

www.ketab.ir

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

-
- سرشناسه : فتاح پور، ابراهیم، ۱۳۵۷ -
عنوان و نام پدیدآور : سیری بر مفهوم سرمایه اجتماعی / ابراهیم فتاح پور
مشخصات نشر : شیراز: گنج علم، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری : ۱۲۴ ص: مصور، جدول.
شابک : ۱۹۰۰۰۰ ریال ۰-۰۹-۶۰۸۵-۹۷۸-۹۷۸-۶۲۲-۹۷۸:
وضعیت فهرست : فیا
نویسی
موضوع : سرمایه اجتماعی
موضوع : Social capital (Sociology)
رده بندی کنگره : ۱۳۹۷ س ۹/۸-۰۸ HM۷
رده بندی دیویی : ۳۰۲
شماره کتابشناسی ملی : ۵۱۸۷۵۵۰
-

نام کتاب: سیری بر مفهوم سرمایه اجتماعی

ناشر: گنج علم

چاپ اول: بهار ۱۳۹۷

ویراستار: حکیمه زارع

صفحه آرا: گلنوش بروسان

طراح جلد: ناهید پوزش

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۸۵-۰۹-۰

ISBN: 978-622-6085-09-0

قیمت: ۱۹۰۰۰ تومان

آدرس: شیراز - پرامونت، ابتدای خ قصر دشت، کوچه ۱، پلاک ۱

انتشارات گنج علم

تلفن: ۰۷۱۳۲۳۰۶۰۱۲

آدرس سایت: www.gpub.ir

ایمیل: Ganjelpub@gmail.com

«کلیه ی حقوق چاپ و نشر محفوظ و متعلق به ناشر است.»

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هر کسی تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف (ناشر) نشر یا پخش و عرضه کند، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست فصول و مندرجات آنها

۱	مقدمه
۹	فصل اول: تاریخچه به کارگیری مفهوم سرمایه اجتماعی
۱۱	فضای مفهومی سرمایه اجتماعی
۲۰	ابعاد سرمایه اجتماعی
۲۵	انواع سرمایه اجتماعی
۲۸	ردپای مفهوم سرمایه اجتماعی در آثار جامعه شناسان کلاسیک
۳۳	فصل دوم: نظریه‌های معاصر سرمایه اجتماعی
۳۳	نظریه بوردیو
۴۱	نظریه جیمز کلمن
۶۴	نظریه پاتنام
۷۴	نظریه فوکویاما
۸۲	نظریه لین
۸۴	نظریه گلن لوری
۸۷	فصل سوم: سرمایه اجتماعی و ابعاد اجتماعی حیات انسانی
۸۸	دولت و سرمایه اجتماعی
۸۹	سرمایه اجتماعی و توسعه
۹۲	سرمایه اجتماعی و امنیت
۹۲	سرمایه اجتماعی و رفاه اجتماعی
۹۳	سرمایه اجتماعی و سلامت روان
۹۴	سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی
۹۷	سخن آخر
۱۰۷	منابع و مأخذ

مقدمه

انسان موجود اجتماعی است و به طور ذاتی در تعامل با دیگران نیازهای خود را برطرف می‌نماید و یاد گرفته که در جمع بهتر می‌تواند به اهداف خود دست یابد. در این کنشهای متقابل و نقش آنها تا حدی است که حذف و نادیده گرفتن آن، زندگی اجتماعی را غیر ممکن می‌سازد.

مشکل کشاورزان داستان^۱ هیرامس، ناپیدی است بر اهمیت همکاری و همیاری و اعتماد متقابل در جامعه .... دانشمندان علوم اجتماعی با نگرش تیز بینانه و کنجکاوانه در جوامع به شناسایی کنش‌های متقابل در بین گروه‌ها پرداخته و به مجموعه عواملی پی برده‌اند که آن را سرمایه اجتماعی (Social capital) نامیده‌اند.

---

^۱ - محصول تو امروز می‌رسد و محصول من فردا. پس به نفع هر دوی ما است که امروز من به تو کمک کنم و تو فردا به کمک من بشتایی. ولی من به تو لطفی ندارم و می‌دانم تو نیز چنین هستی. پس به خاطر تو رنجی را بر خود هموار نمی‌کنم و می‌دانم اگر به امید این که تو زحمت مرا پاسخگویی در کنار رنج کار را بر خود هموار کنم، نومید خواهم شد و بیهوده دل به قدردانی تو بستم. پس تو را می‌گذارم با کار خود و تو نیز با من چنین کنی. فصل‌ها می‌گذرند و ما بی بهره از اعتماد متقابل و امنیت، هر دو خرمن خود را از دست می‌دهیم.

سرمایه اجتماعی مفهومی جدید، پیچیده، چند بعدی و مهم در علوم اجتماعی است و به طور خلاصه به معنای هنجارها و شبکه‌هایی است که امکان مشارکت مردم در اقدامات جمعی به منظور کسب سود متقابل را فراهم می‌کند. سرمایه اجتماعی مفهومی ترکیبی است که «موجودی» یا میزان این هنجارها و شبکه‌ها را در یک جامعه و در یک مقطع زمانی خاص تشریح می‌کند. رابطه متقابل و غیرخودخواهانه و اعتماد نمونه‌هایی از این هنجارها هستند. این شبکه‌ها ممکن است رسمی یا غیر رسمی باشند.

از این منظر سرمایه اجتماعی یکی از عناصر مهم قدرت «جامعه مدنی» یا عرفیت جامعه برای مدیریت خویش از طریق فعالیتهای گروهی غیر رسمی، داوطلبان، غیر حزبی، «غیر انتفاعی» است. سرمایه اجتماعی آن چیزی است که التون مایو در شرکت هاتورن الکتریک در برابر نظریه مدیریت علمی تیلور مطرح کرد.

تیلور معتقد بود که ایجاد شرایط علمی از قبیل بهبود وضعیت نور کارخانه‌ها و... می‌توان از کارگران به بهترین وجه ممکن در جهت تولید بیشتر استفاده کرد. التون مایو در برابر این دیدگاه مدعی شد که کارگران قبل از هر چیز انسان‌اند.

هر چند شرایط محیط کار را رسمی‌تر و علمی‌تر کنیم کارگران در نشست‌های صمیمی و غیر رسمی و در روابط چهار وجهی خود می‌توانند با هم ارتباط متقابلی داشته باشند و با تأخیر در ورود، تعیل در خروج، خرابی کارخانه‌ها، کم کاری و... باعث صدمه زدن به وضعیت کار گردند (صوری؛ ۱۳۷۸: ۱۱۳). بنابراین حضور افراد در شبکه‌های غیر رسمی و داشتن ارتباطات غیر رسمی و مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی به عنوان یک سرمایه اجتماعی محسوب می‌گردد.

به گفته رابرت پاتنام در جامعه‌ای که از نعمت سرمایه اجتماعی برخوردار است همکاری آسانتر است (تاجبخش؛ ۱۳۸۴: ۹۵). هر جامعه‌ای برای پیشرفت و توسعه نیازمند داشتن یک محیط همکاری همراه با اعتماد متقابل، رفتارهای اخلاقی، قانونمندی و قانون مداری و شبکه‌های اجتماعی، و صمیمی و قوی است. پاتنام معتقد است، وجود شبکه‌ای از پیوندها موهبتی طبیعی یا حتی اجتماعی نیست که یک بار برای همیشه به وسیله یک عمل نهادینه تشکیل گردد.

با این شبکه محصول تلاشی همیشگی است برای نهادینه کردن ارزشهای همکاری و اعتماد و هنجارهای متقابل. سرمایه اجتماعی امری نیست که یک شبه و با چند روز تلاش حاصل شود بلکه سرمایه اجتماعی حاصل تلاش بنیادی در تمام رده‌های جامعه است که در درازمدت اثر خود را نشان می‌دهد (تاجبخش؛ ۱۳۸۴: ۱۴۶).

سرمایه اجتماعی به عنوان سنگ زبرین گروه‌های اولیه است. گروه‌هایی که روابط آنها به صورت غیر رسمی پیوند به چهره، صمیمی، گرم و عاطفی است و این گروه‌ها مبنای تشکیل زندگی اجتماع هستند و بدون آنها جامعه‌ای تشکیل نخواهد شد.

سرمایه اجتماعی هم باعث تسهیل کنش‌های مالی این اعضاء جامعه می‌گردد و هم باعث پیوند آنها و به عبارت دیگر هم روح اجتماعی است و هم چسب اجتماعی. رنانی در این باره معتقد است: در سازمان‌ها و جوامع انسانی، سرمایه اقتصادی از نظر درجه اهمیت، پایین‌ترین مرتبه را دارد. به دیگر سخن بسیاری از گروه‌ها، سازمان‌ها و جوامع انسانی بدون سرمایه اقتصادی و صرفاً با تکیه بر سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی توانسته‌اند به موفقیت دست یابند.

اما هیچ مجموعه‌ای انسانی بدون سرمایه اجتماعی نمی‌تواند اقدامات هدفمندی و مفیدی انجام دهد (رنانی؛ ۱۳۸۱: ۲۳). رنانی در جای دیگری می‌نویسد: «سرمایه اقتصادی را می‌توان با پیش فروش ذخایر نفتی و گازی و یا با منابع استقراری تأمین کرد اما سرمایه اجتماعی تنها با گذر نسلها ترمیم می‌شود چرا که از جنس اعتماد است، محبت است، امید است و از جنس سنت‌ها و رویه‌ها و آداب است» (همان).

سرمایه اجتماعی ویژگی‌هایی از یک جامعه یا گروه اجتماعی است که ظرفیت، سازمان دهی جمعی و داوطلبانه برای حل مشکلات متقابل یا مسائل عمومی را افزایش می‌دهد (تاجبخش؛ ۱۳۸۴: ۱۰). این مفهوم به عنوان یکی از مهمترین شاخص‌های اجتماعی زندگی انسانی مورد توجه است.

نرخ بالای سرمایه اجتماعی زمینه‌ای مناسب برای برنامه‌های راهبردی توسعه است. در سال حاضر سرمایه اجتماعی به سرعت به ابزار تحلیلی اصلی پژوهش‌های جدید توسعه اقتصادی و اجتماعی در کشورهای در حال توسعه تبدیل می‌شود. در شرایطی که سرمایه اجتماعی، یعنی توانایی استفاده جمعی توأم با همکاری از منابع برای وظایف عمومی وجود نداشته باشد. بعید است که تنها تأمین سرمایه مالی و افزایش سرمایه انسانی (از طریق آموزش) بتواند به نتایج مثبتی همچون رشد اقتصادی و کاهش فقر یا مشارکت بیشتر و پاسخگویی نهادهای عمومی منجر شود (تاجبخش؛ ۱۳۸۴: ۱۰).

بنابراین، سرمایه اجتماعی به عنوان مبنایی برای تشکیل جامعه جدید (مدرن)، (و به قول آنتونی گیدنز مهم‌ترین عنصر زندگی در عصر جدید است)، کاهش آسیب‌ها و انحرافات، بسط و گسترش فرایند مشارکت در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی، بسط انجمن‌های داوطلبانه و اجتماعی، توسعه جامعه مدنی،... و نهایتاً فرایندی است که می‌تواند سازوکار مؤثری برای نیل به توسعه باشد.

در صورت نبود سرمایه اجتماعی شاهد عدم اعتماد، رواج انواع انحرافات، تقلب‌ها، فرد گرایی، تجاوز به حریم خصوصی خانواده‌ها،... و در نهایت در دستیابی به توسعه همه جانبه و پایدار ناکام خواهیم ماند. از این رو شناخت عوامل مؤثر در تقویت یا تضعیف سرمایه اجتماعی می‌تواند در گسترش ابعاد این مفهوم کمک نموده و موجب افزایش عملکرد اجتماعی، اقتصادی افراد در جوامع گردد.

یکی دیگر از مقوله‌های مهم، سنجش میزان سرمایه اجتماعی است. زیرا جوامعی که در جهت بهبود و تقویت سرمایه اجتماعی گام بر می‌دارند نیازمند ارزیابی اقدامات خود می‌باشند و این ممکن نخواهد بود مگر آنکه بتوانند روند افزایش یا کاهش (صعود و سقوط) سرمایه اجتماعی را در اجتماع خود تخمین بزنند.

از طرفی، نقش این مفهوم در توسعه اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی یا به عبارت دیگر در توسعه همه جانبه و پایدار یک کشور بسیار مهم و حیاتی است و بدون در نظر گرفتن آسایش‌های گرانی بر جامعه تحمیل خواهد شد. سرمایه اجتماعی، روابط اجتماعی و کش‌های متقابل افراد و گروه‌های اجتماعی را تسهیل می‌کند. زمانی که افراد و گروه‌ها از صمیمیت و انسجام برخوردارند و بین آنها اعتماد متقابل وجود دارد روابط بین آنها به آسانی انجام می‌گیرد ولی اگر فضای همکاری و تعامل، شفاف و روشن، فاقد ارزشها و هنجارهایی از قبیل صداقت، اعتماد،... باشد روابط بین آنان خدشه دار می‌شود و حالت تسهیل کنندگی خود را از دست می‌دهد. و روابط افراد در جامعه به علت عدم اعتماد و آسایش خاطر به سردی گرائیده و به سختی صورت می‌گیرد که به تبع آن جامعه متحمل ضرر و زیانهای زیادی خواهد شد.

در این وضعیت فعالیتهای افراد و گروه‌ها (مهره‌ها) به علت عدم اعتماد (روغن اجتماعی) دچار اصطکاک و زبری گردیده و به راحتی صورت نمی‌گیرد.

روال عادی ادامه دارد اما پرهزینه‌تر و کندتر. رواج انواع انحرافات اجتماعی (تقلب، رشوه، پارتی بازی و...) همه ناشی از کمبود یا کاهش سرمایه اجتماعی است.

سرمایه اجتماعی پایه و اساس سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی است و بدون آن رسیدن به سرمایه‌های دیگر امری محال به نظر می‌رسد.

این مفهوم چیزی نیست که یک شبه به وجود آید بلکه در طول زمان و در روابط اجتماعی بین افراد شکل می‌گیرد.

حفظ و نگهداری و ارتقاء آن انکار ناپذیر است. چرا که از جنس محبت، سمیمیت، اعتماد، صداقت، وفاداری و... است و به آسانی به دست نمی‌آید.

در حال حاضر میزان بالای سرمایه اجتماعی یکی از مهمترین شاخصهای توسعه یافتگی به شمار می‌آید. و کاهش و فرسایش آن باعث کندی حرکت توسعه گردیده و آن را سالها به تعویق خواهد انداخت.

طی چند دهه گذشته غایب دیدگاههای اقتصادی و رواج مادیگرایی و برتری طلبی و نفع شخصی است. تاکید بر سرمایه‌های اقتصادی بوده است. اقتصاد تعیین کننده همه چیزی بوده، مطمئناً دولت بیشتر فقط سعی در توجه به سرمایه‌های اقتصادی و بعضاً سرمایه انسانی داشته و نسبت به سرمایه‌های اجتماعی توجه نکرده یا لاف کم توجه بوده است. در نتیجه این بی توجهی، سرمایه اجتماعی رو به کاهش یا فرسایش گذاشته است.

بنابراین نقش سرمایه اجتماعی در پیشبرد رویکرد توسعه‌ای کشور امری اساسی است و برای رسیدن به این مهم، آگاهی از میزان این نوع از سرمایه مهم و ضروری است.

در این کتاب سعی بر این است تا مروری بر مفهوم سرمایه اجتماعی داشته باشیم.

در فصل دوم، ابتدا تاریخچه سرمایه اجتماعی، فضای مفهومی و ... پس از آن مفهوم سرمایه اجتماعی را در آثار جامعه شناسان کلاسیک مانند مارکس، دورکیم، زیمل، تونیس، ماکس وبر بررسی نمودیم و پس از آن مفهوم سرمایه اجتماعی در آثار جامعه شناسان معاصر مانند بوردیو، کلمن، پاتنام، فوکویاما، لین و گلن لوری به طور مشروح بیان شد و در نهایت به بررسی سرمایه اجتماعی و ابعاد اجتماعی حیات انسانی پرداخته شده است.

www.ketab.ir